

ЛІТАРАТУРА І КРЫНІЦЫ

1. Пажитнов, К.А. Городское и земское самоуправление / К.А. Пажитнов. – СПб., 1913. – 115 с.
2. Дитятин, И.И. Столетие Санкт-Петербургского городского общества / И.И. Дитятин. – СПб.: Тип. Шредера, 1885. – 403 с.
3. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). Собр. 2: Т. 45. Отд. первое. – 1870. № 48498.
4. Люты А.М. Гарадская рэформа 1870-х гадоў / А.М. Люты // Энциклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т. 2. Беліцк – Гімн / Рэдкал.: Б.І. Сачанка [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 1994. – 537 с.
5. Пичета, В.И. Городская реформа 1870 г. / В.И. Пичета // Три века. Т. 6. – М., 1913. – С. 68–86.
6. Семенов, Д.Д. Городское самоуправление. Очерки и опыты / Д.Д. Семенов. – СПб., 1901. – 257 с.
7. Материалы, относящиеся до нового общественного устройства в городах империи (Городовое Положение 16 июня 1870 г.). – Т. 1. – СПб., 1877. – С. 157.
8. Калинин, В.Д. Из истории городского самоуправления в России (XVII – начале XX вв.) / В.Д. Калинин. – М.: РАН, 1994. – 92 с.
9. Шрейдер, Г.И. Город и Городовое положение 1870 г. / Г.И. Шрейдер // История России в XIX в. Т. 4 – СПб.: Изд-во «Грант и Ко», 1890. – С. 65–74.
10. Муллов, П. Историческое обозрение правительственных мер по устройству городского общественного управления / П. Муллов – СПб., 1864. – 196 с.
11. Градовский, А. История местного управления / А. Градовский. – СПб., 1875. – Т. 1. – 103 с.
12. Дитятин, И.И. Устройство и управление городов России. – Т. 1. В 2 т. / И.И. Дитятин. – СПб.: Ярославль, 1875–1877. – 507 с.
13. Кизеветтер, А.А. Городовое положение Екатерины II 1785 г. / А.А. Кизеветтер. – М., 1909. – 473 с.
14. Щепкин, М.П. Опыты изучения общественного хозяйства и управления городов / М.П. Щепкин. – М., 1882. – Ч. 1. – 409 с.

SUMMARY

The development of the legislation in the territory of Belarus in the 70s of the XIX century is researched. The questions related to the researching of the 1870 Municipal Statute are considered. It is noted that in the territory of Belarus the municipal institutions of local self-government drawn from all the estates – municipal dumas, which were new for western provinces were established. The municipal dumas as well as the Municipal Statute in general came into effect only in 1875. The municipal dumas in Russia arose just from the moment the 1785 Municipal Statute was accepted by Catherine II.

Паступіў у рэдакцыю 14.03.2013 г.

УДК 94(476):34

С.А. Талмачова,

кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры славянскай гісторыі і метадалогіі гістарычнай навукі БДПУ

УВЯДЗЕННЕ ЗАКОНА АБ ЗЕМСКІХ НАЧАЛЬНІКАХ У БЕЛАРУСІ

Земскія начальнікі – мясцовыя судова-адміністрацыйныя органы, якія дзейнічалі ў большасці губерняў Расійскай імперыі ў адпаведнасці з законам 12 ліпеня 1889 г. На тэрыторыі Беларусі па палітычных матывах гэты закон быў рэалізаваны значна пазней. У 80-я гг. XIX ст. урад звярнуўся да пытання аб умацаванні і абмежаванні магчымасцей мясцовага самакіравання. Некаторыя з аспектаў дадзенай праблемы разглядаліся ў даследаваннях беларускіх гісторыкаў. Аднак у сучаснай айчынай гістарыяграфіі падрыхтоўка ўвядзення Палажэння аб земскіх начальніках 12 ліпеня 1889 г. у Беларусі не знайшла свайго адлюстравання.

Арганізацыя мясцовага кіравання, створанага пасля вызвалення сялян, была недасканалай. Міравыя пасрэднікі, на думку заканадаўцаў, ствараліся для рэалізацыі палажэнняў рэформы 1861 г., павінны былі рэгуляваць пазямельныя адносіны паміж памешчыкамі і іх былымі прыгоннымі, назіраць за сялянскім самакіраваннем і выконваць шэраг адміністрацыйных і судовых абавязкаў. Паводле закона ад 27 чэрвеня 1874 г., ва ўнутраных губернях інстытут міравых пасрэднікаў быў ліквідаваны. У Віцебскай, Магілёўскай і Мінскай губер-

нях названая пасада была скасавана ў 1878 г., калі за дзейнасцю органаў сялянскага самакіравання сталі назіраць неад’емныя члены павятовых па сялянскіх справах прысутнасцей, а з 1901 г. – земскія ўчастковыя начальнікі. У Віленскай і Гродзенскай губернях міравыя пасрэднікі дзейнічалі да 1904 г.

Гэтыя змены адбыліся не адразу. Дзейнасць складовай часткі мясцовага кіравання ў выглядзе неад’емных членаў ужо ў канцы 70-х гг. XIX ст. паказала практычныя недахопы. Так, член Мінскай гарадской прысутнасці А.А. Міхельсон адзначаў, што неад’емныя члены мелі права кантролю толькі над валасным і сельскім начальствам і таму былі не ў стане ў поўнай ступені ажыццяўляць яго над жыхарамі ўсёй тэрыторыі павята [1]. Пры гэтым неад’емны член не меў права асабіста разбіраць спрэчкі, судзіць справы паміж сялянамі, караць вінаватага. Пры разборы спрэчак, скаргаў і спраў па нязначных учынках неад’емны член накіроўваў справу ў валасны суд, скаргі на валасны суд – у павятовую прысутнасць ці судовыя ўстановы. Неад’емны член назіраў толькі за правільнасцю справаводства валасных праўленняў там, дзе не скончана пазямельнае ўладкаванне, і ў спрэчках па зямлі садзейнічаў дабра-

чинным пагадненням аб землеўпарадкаванні [2, л. 99–101].

Неабходнасць змянення такога становішча была ўсвядомлена ўрадам яшчэ ў 1880 г., калі ў сувязі з узнятым пытаннем пачаліся сена-тарскія рэвізіі, звяртанне да земскіх сходаў у губернях, дзе дзейнічалі земствы. У лістападзе 1881 г. была створана спецыяльная камісія пад старшынствам члена Дзяржаўнага савета М.С. Каханава («Каханаўская камісія»). Яна была закрыта ў маі 1885 г. яшчэ да заканчэння ўскладзенай на яе справы, а далейшая распрацоўка пытання аб пераўладкаванні мясцовага кіравання была перададзена міністэрству ўнутраных спраў.

Агульны напрамак работ быў ужо вызначаны. Паказальным з'яўляецца выказванне сібірскага дваранства, дзе адзначалася, між іншым, упэўненасць у тым, што пераўтварэнні «дадуць яму магчымасць спакойна жыць у сваіх вёсках, стварыўшы такую ўладу, адсутнасць якой вымушае зараз пакутваць і двараніна, і сяляніна». У адказ на гэта дваранству было сказана, што «дасягненне ўказанай імі мэты будзе служыць міністру ўнутраных спраў падмуркам для работ па ўтварэнні новых устаноў» [3, с. 505]. Галоўным сродкам для дасягнення пастаўленай мэты МУС абрала злучэнне ў адной асобе адміністрацыйных і судовых абавязкаў, з мэтай «аднавіць дысцыпліну сярод сялян, а землеўладальнікам даць тую спецыяльную ахову, якой яны не знаходзілі ў папярэдніх судовых і адміністрацыйных установах» [3, с. 505].

У першым праекце міністэрства ўнутраных спраў цэнтрам цяжару судовых функцый новага сялянскага начальніка павінен быў быць разбор так званых аграрных спраў аб лясных парубках, патравах, найме сельскіх рабочых, арэндзе зямельных угоддзяў, аднаўленні ўладання і інш. Працэсуальныя формы былі выпрацаваны такія, пры якіх земскі начальнік меў большыя магчымасці для свабоды дзеянняў. Ён павінен быў увасабляць сабой суд «побытавы», «вольны ад фармальнасцей», які кіраваўся б пераважна практычнымі разважанымі. У сферы грамадзянскага судаводства меркавалася аднавіць «збіранне даведак» праз уряднікаў, соцкіх і дзясяцкіх, валасных старшынь і сельскіх старастаў. Меркавалася таксама поўная ліквідацыя ў справах, падсудных земскім начальнікам, прафесійнай адвакатуры. Па крымінальных справах праектавалася ўсталяванне «распарадчага судаводства», якое дапушчала «загады» аб выкананні пакарання, па паведамленнях службовых асоб, без выслухоўвання абвінавачанага [3, с. 505].

Гэты законапраект сустрэў сур'ёзныя перацанні, асабліва з боку міністэрства юстыцыі. У выніку вясной 1888 г. была зроблена другая

рэдакцыя праекта. Цяпер земскі начальнік з'яўляўся суддзёй выключна па аграрных справах, але надзвычай была пашырана яго адміністрацыйна-карная ўлада, якая раней распаўсюджвалася толькі на выпадкі невыканання законных яго патрабаванняў і непадпарадкавання службовым асобам сялянскага самакіравання. У адпаведнасці з новым праектам гэта ўлада распаўсюджвалася на шэраг разнастайных учынкаў супраць чужой уласнасці, а таксама статутаў будаўнічага, урачэбнага, пажарнага, шляхоў зносін і г. д. Непасрэдна над участковымі начальнікамі меркавалася паставіць установу, якая складалася б з іх саміх (з'езд начальнікаў) з далучэннем толькі павятовага прадвазіцеля дваранства, гэта значыць асобы, якой начальнікі (у большасці выпадкаў) абавязаны былі б сваім прызначэннем. Да ўдзелу ці прысутнасці ў гэтай установе другая рэдакцыя праекта не дапушчала нават прадстаўніка пракуратуры. У адпаведнасці з праектам, значная частка распараджэнняў і пастаноў земскага начальніка ўвогуле не падлягала абскарджанню і адмене – толькі у парадку назірання. Як у першай, так і ў другой рэдакцыях праекта мелася на ўвазе, што нараўне з участковымі начальнікамі заставаліся ў павеце і міравыя суддзі [3, с. 505].

У новую фазу падрыхтоўка да рэформы ўступіла ў пачатку 1889 г. з-за вырашэння пытання аб ліквідацыі (за выключэннем некаторых буйных гарадоў) міравой юстыцыі. Было абвешчана меркаванне аб перадачы пэўных (з ліку судовых) абавязкаў, якія ўскладзіліся на міравыя суддзю, судовым следчым. Аднак яно не ажыццявілася.

Палажэнне аб земскіх участковых начальніках было зацверджана 12 ліпеня 1889 г. [4]. Яно значна адрознівалася ад першапачатковых праектаў міністэрства ўнутраных спраў. Адміністрацыйна-карная ўлада земскіх начальнікаў была пастаўлена ў параўнальна шчыльныя межы. Дзейнасць гэтых службовых асоб як у судаводстве, так і ў сферы адміністрацыі цяпер падпарадкавалася закону ў значна большай ступені, чым гэта меркавалася ў праекце. Для земскага начальніка абавязковымі сталі тыя ж працэсуальныя правілы, што і для гарадскога суддзі. У пераважнай большасці выпадкаў правілы былі запазычаны з судовых статутаў 1864 г. «Збіранне даведак» па грамадзянскіх справах не дапушчалася зусім. У крымінальным працэсе не засталася і гаворкі аб «распарадчым судаводстве», заканчэннем якога павінен быў служыць «загад» аб пакаранні. Кампетэнцыя саміх земскіх начальнікаў і падпарадкаваных ім валасных судоў вызначана амаль гэтак жа дакладна, як і кампетэнцыя судовых устаноў. Нікому не было дадзена права ўзводзіць на ступень карных учынкаў дзеянні, якія не прадугледжваліся кры-

мінальнымі законамі. Аднак законам 12 ліпеня 1889 г. спецыяльна для асоб, падпарадкаваных валасному суду, быў усталяваны новы ўчынак, што належаў пакаранню, марнатраўства і п'янства, з-за якіх ішло збядненне гаспадаркі. Захавалася, у процілегласць першапачатковаму праекту, права на карыстанне паслугамі адвакатаў, выдаленых, аднак, толькі з валаснога суда. Нарэшце, у больш шчыльных, хоць яшчэ даволі неазначаных межы, была ўведзена і адміністрацыйная ўлада земскіх начальнікаў. Засталося, аднак, злучэнне ў асобе земскага начальніка ўлад судовай і адміністрацыйнай. У паведах ствараўся павятовы з'езд земскіх начальнікаў, які складаўся з адміністрацыйнай і судовай прысутнасцей. Яму перадаваліся функцыі ліквідаваных павятовых па сялянскіх справах прысутнасцей і міравога суда (міравы суд захоўваўся толькі ў Маскве, Пецярбургу і Адэсе). Такім чынам, Палажэнне аб земскіх начальніках значна звужыла кампетэнцыю і магчымасці земскіх начальнікаў у параўнанні з папярэднімі праектамі МУС. Аднак увядзенне інстытута земскіх начальнікаў абмяжоўвала магчымасці мясцовага сялянскага самакіравання.

Новыя службовыя асобы ўводзіліся ва «ўнутраных» губернях імперыі. Распаўсюджанне названага заканадаўства на Заходні край адкладалася па палітычных меркаваннях. Справа ў тым, што існавалі дзве катэгорыі кандыдатаў на званне земскага начальніка. Пры гэтым агульнымі і абавязковымі для абедзвюх катэгорый патрабаваннямі былі дасягненне 25-гадовага ўзросту і прыналежнасць да патомнага мясцовага дваранства. Да першай катэгорыі адносіліся асобы, якія праслужылі ў губерні не менш чым тры гады на пасадзе прадвадзіцеля дваранства. Ад іх не патрабавалася ніякага цэнзу. Да другой – дваране, якія скончылі вышэйшую навучальную ўстанову ў імперыі ці праслужылі ў губерні не менш чым тры гады на пасадзе міравога пасрэдняка, міравога суддзі ці неад'емнага члена сялянскай прысутнасці. Пры гэтым яны самі, іх жонкі ці бацькі валодалі б у павеце нерухомай маёмасцю, ацэненай не менш чым на 7500 руб. (арт. 6, 7 Палажэння 12 ліпеня 1889 г.) [4]. Аднак у заходніх губернях пасля паўстання 1863–1864 гг. правы дваранкаталікаў былі значна абмежаваны. Ім забаронена было займаць выбарныя пасады ў мясцовым самакіраванні, набываць зямлю і інш. Такім чынам, з мясцовых патомных дваран не было магчымасці набраць неабходную колькасць кандыдатаў на пасаду земскага начальніка, таму на Паўночна-Заходні край Палажэнне 12 ліпеня 1889 г. не распаўсюджвалася.

Але ўжо ў 1889 г. сялянскія ўстановы, якія дзейнічалі ў беларускіх губернях па законе 1874 г., былі прызнаны ўрадам «зусім непры-

годнымі» [10, л. 3 зв.]. Абмеркаванне пытання аб увядзенні пасады земскага начальніка ў трох беларускіх губернях (Віцебскай, Мінскай і Магілёўскай) паўстала на парадак дня ў пачатку 90-х гг. XIX ст.

У справаздачы за 1892 г., дзе Кіеўскі губернатар адзначыў, што прыйшоў час распаўсюдзіць закон 12 ліпеня 1889 г. на Кіеўскую губерню, цар напісаў: «Вельмі пажадана». У гэтым жа годзе Ковенскі губернатар паведаміў, што падаў генерал-губернатару Паўночна-Заходняга краю запіску аб неабходнасці распаўсюдзіць некаторыя з правоў земскіх начальнікаў міравым пасрэднякам. На гэтай справаздачы Аляксандр III адзначыў: «Калі мяркуецца ўвесці ў губерні Палажэнне аб земскіх начальніках?» [5, л. 7]. З гэтай нагоды МУС прапанавала Віленскаму і Кіеўскаму генерал-губернатарам, а таксама Віцебскаму, Мінскаму і Магілёўскаму губернатарам паведаміць свае разважанні наконт гэтага пытання, а таксама зрабіць разлік таго, з якімі прыкладна выдаткамі для казны будзе звязана гэта новае ўладкаванне.

У адказе Мінскі губернатар князь Трубяцкой адзначыў, што ўвядзенне ў Мінскай губерні Палажэння аб земскіх начальніках «не толькі не сустрэне ніякіх цяжкасцей, але будзе мець станоўчы ўплыў на ўсё ход сялянскай справы ў губерні» [5, л. 7]. У аналагічным кірунку выказаўся і Магілёўскі губернатар. Пры гэтым губернатары адзначылі, што агульныя выдаткі на ўтрыманне новых устаноў мяркуюцца ў памеры 305 700 руб. у Мінскай губ. і 301 500 руб. у Магілёўскай губ., у той час як утрыманне існаваўшых складала адпаведна 96 000 руб. і 118 857 руб. Мінскую губерню меркавалася падзяліць на 67 участкаў земскіх начальнікаў, а Магілёўскую – на 52 [5, л. 7–8].

Аналагічныя думкі выказваў і выконваючы абавязкі Віцебскага губернатара ў справаздачы за 1893 г. Супраць яго сцвярджэння аб неабходнасці «па магчымасці ў непрацяглым часе распаўсюдзіць на губерню палажэнне аб земскіх начальніках» цар адзначыў: «Ці не рана?» [6, с. 23]. Такое меркаванне было выклікана далейшым тлумачэннем губернатара, што сярод прадвадзіцелей дваранства і неадменных членаў павятовых прысутнасцей мала людзей мясцовых, якія мелі сувязь з зямлёй. На гэта сцвярджэнне цар адзначыў: «Адкуль жа браць у земскія начальнікі?» [5, л. 211; 6, с. 23].

Увогуле ў 90-я гг. XIX ст. у справаздачах цару губернатары заходніх губерняў шматразова адзначалі, што тут наспела неабходнасць увядзення пасады земскіх начальнікаў. Так, Магілёўскі губернатар адзначаў у 1894 г., што у Віцебскай, Мінскай і Магілёўскай губернях быў скасаваны інстытут міравых пасрэднякаў, таму названыя губерні «да гэтай пары не атры-

малі земскіх начальнікаў і засталіся пры павятовых па сялянскіх справах прысутнасцях», якія незразумелыя для сялян, паколькі «ўся роля іх зводзіцца толькі да фармальнай аховы літары закону шляхам разбору скаргаў у касацыйным парадку». Звыш таго, у Магілёўскай губерні «гэтыя ўстановы з-за эканоміі грашовых сродкаў, выдаткаваных на іх утрыманне, нярэдка асуджаны на поўнае бяздзеянне» [7, с. 154–155].

У справах адзначыў «пажаданаць хутчэйшага ўвядзення ў губерні інстытута земскіх начальнікаў з мэтай канчатковага ўладкавання жыцця і ўзаемных адносін сельскага насельніцтва». Цар згадзіўся з гэтым сцвярджаннем [8, с. 15]. Падобныя меркаванні ў справах адзначыў і Магілёўскі губернатар. Тайны дарачык Зіноўеў адзначыў «безумоўную неабходнасць» земскіх начальнікаў, таму што «клопат аб дабрабыце сялянскага насельніцтва павінен быць на першым плане адміністрацыі» [8, с. 53]. А Гродзенскі губернатар у 1895 г. адзначыў, што «пытанне аб прымяненні да Гродзенскай губерні палажэння 12 ліпеня 1889 г. блізкае да ажыццяўлення» [7, с. 113].

Такім чынам, губернатары Паўночна-Заходняга краю імкнуліся да больш хуткага ўвядзення на даручанай ім тэрыторыі пасады земскага начальніка, які б ажыццяўляў непасрэдна і адміністрацыйна-судовы нагляд за насельніцтвам, што жыло ў вёсцы.

Але на якіх умовах гэта было мэтазгодна зрабіць? Таму МУС пачало распрацоўку названага пытання і прапанавала ўвесці новыя ўстановы спачатку ў трох беларускіх губернях (Віцебскай, Магілёўскай і Мінскай), а затым у шасці губернях Паўднёва- і Паўночна-Заходняга краю – Кіеўскай, Падольскай, Валынскай, Віленскай, Ковенскай і Гродзенскай. Прадстаўленне Міністэрства ўнутраных спраў аб распаўсюджанні закона 12 ліпеня 1889 г. на Віцебскую, Мінскую і Магілёўскую губерні выклікала рознагалоссі на пасяджэннях аб'яднаных дэпартаментнаў Дзяржаўнага савета і таму дапрацоўвалася і абмяркоўвалася яшчэ на працягу некалькіх гадоў.

Пры абмеркаванні ў Дзяржаўным савеце ў кастрычніку 1898 г. названага пытання было агучана меркаванне міністра фінансаў, статсакратара С.Ю. Вітэ, які выказаўся супраць. Ён адзначыў, што, па-першае, «для паспяховай рэалізацыі рэформы 12 ліпеня 1889 г. заканадаўца разлічваў выключна на дзейнасць мясцовага памеснага дваранства», між тым, «найбольш істотная асаблівасць беларускіх губерняў, у параўнанні з унутранымі губернямі імперыі, заключаецца ў адсутнасці тут рускага памеснага дваранства, з якога можа было б набраць неабходны кантынгент земскіх началь-

нікаў». Па-другое, «у цяперашні час, напэўна, ужо маецца дастатковы вопыт, каб выказаць ... сумненне ў тым, што рэформа 12 ліпеня 1889 г., якая запатрабавала велізарных ахвяр з боку насельніцтва, наўрад ці ў патрэбнай ступені апраўдала тыя спадзяванні, якія на яе ўскладаліся», а таму перад распаўсюджаннем на заходнія губерні Палажэння 12 ліпеня 1889 г. неабходна «высветліць пытанне, ці не маюць гэтыя законапалажэнні патрэбу ў пераглядзе на падставе ўжо даволі працяглага вопыту» [5, л. 454 зв.].

Трэба адзначыць, што С.Ю. Вітэ ўвогуле адмоўна ставіўся да інстытута земскіх начальнікаў. Так, ён сцвярджаў: «Земскія начальнікі з'явіліся і суддзямі, і адміністратарамі, і апекунамі. Па сутнасці, утварыўся рэжым, які існаваў да вызвалення сялян ад прыгону, але толькі ў той час добрыя памешчыкі былі зацікаўлены ў дабрабыце сваіх сялян, а наёмныя земскія начальнікі, у пераважнай большасці прагарэўшыя дваране і чыноўнікі без вышэйшай адукацыі, былі больш за ўсё зацікаўлены ў сваім утрыманні. ... Для сялянства была створана спецыяльная юрысдыкцыя, перамяжваная з адміністрацыйнымі і даглядальнымі функцыямі – усё ў выглядзе земскага начальніка, прыгонніцкага начальніка асаблівага кшталту. На сяляніна ўсталяваўся погляд, што гэта, з юрыдычнага пункту гледжання, не асоба, а паўасоба. Ён перастаў быць прыгонным памешчыка, але зрабіўся прыгонным сялянскага кіравання, якое знаходзілася пад клапатлівым вокам земскага начальніка» [9, с. 496–497].

Аднак міністр унутраных спраў адзначыў, што Віцебскі, Мінскі і Магілёўскі губернатары выказваліся «аб поўным неўладкаванні сялянскага грамадскага кіравання і суда, аб маруднасці ў накіраванні і рашэнні спраў па пазямельным уладкаванні і аб немагчымасці заведвання ўсімі гэтымі справамі для існуючых калегіяльных прысутнасцей з абмежаваным асабовым саставам выканаўчых органаў і без неабходнай улады». Акрамя таго, для ўрада была галоўная мэта – «умацаваць у беларускіх губернях на трывалым падмурку рускае землеўладанне». У дапаўненне да гэтых разважанняў Дзяржаўны савет адзначыў, што «ўсталяванне ў асобе моцнай участкавай улады належнага на месцах урадавага нагляду за адносинамі сялян да землеўладальнікаў і за сялянскім грамадскім самакіраваннем, палепшыць умовы жыцця і гаспадарку паселеных у краі рускіх памешчыкаў», прывядзе да пасялення ў сваіх маёнтках многіх рускіх землеўладальнікаў. Для рэалізацыі гэтай мэты прадугледжвалася прадстаўленне названым асобам магчымасці службы ў краі на пасадах земскіх начальнікаў. «Гэтыя меры ўмацавання рускага землеўладання

ў губернях Віцебскай, Мінскай і Магілёўскай» у сувязі з распаўсюджаннем на іх Палажэння 12 ліпеня 1889 г. і з «прыцягненнем на службу ў названыя ўстановы рускага дваранства, безумоўна, акажуць істотнае садзейнічанне вырашэнню задачы ўрада аб'яднання беларускага краю з унутранымі губернямі імперыі» [10, л. 3 зв.].

Такім чынам, урад і губернатары былі зацікаўлены ў распаўсюджанні Палажэння 12 ліпеня 1889 г. на заходнія губерні. У выніку былі выдадзены законы 12 чэрвеня 1900 г. і 4 студзеня 1901 г. аб увядзенні ў апошняй чвэрці 1901 г. Палажэння аб земскіх начальніках у Віцебскай, Мінскай і Магілёўскай губернях без змянення асноў названага Палажэння [11, л. 2–3]. На Віленскую і Гродзенскую губерні Палажэнне 12 ліпеня 1889 г. было распаўсюджана ў 1904 г. [12].

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Доклад и. о. Непременного члена Минского городского присутствия А.А. Михельсона в торжественном заседании Минского губернского присутствия 12 июля 1914 г. по поводу 25-летия со дня введения института земских начальников // Национальны гістарычны архіў Беларусі ў г. Мінску (далей. – НГАБ). – Фонд 1595. – Воп. 1. – Спр. 3345.
2. Министерство юстиции. О кредитах, потребных на содержание судебных установлений, образуемых на основании законоположений 12 июля 1889 г. в губерниях Витебской, Минской и Могилевской. Журнал Минского губернского по крестьянским делам присутствия. Заседания (март 1898 г.) // НГАБ. – Фонд 1595. – Воп. 1. – Спр. 61.
3. Энциклопедический словарь / изд-ли: Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. – Т. XII А: Земпер–Имидокислоты. – СПб.: Типо-литогр. И.А. Ефрона, 1894.
4. Положение о земских участковых начальниках // Полное собрание законов Российской империи (далее – ПСЗРИ). – Собр. 3-е. – Т. IX. – № 6196.

5. О распространении законоположений 12 июля 1889 г. на губернии Витебскую, Минскую и Могилевскую // Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў у г. С.-Пецярбургу (далей. – РДГА). – Фонд 1291. – Воп. 60, 1893 г. – Спр. 3.
6. Свод высочайших отметок по всеподданнейшим отчетам за 1893 год генерал-губернаторов, губернаторов, военных губернаторов и градоначальников. – СПб.: Государственная типография, 1895. – 117 с.
7. Свод высочайших отметок по всеподданнейшим отчетам за 1894 г. генерал-губернаторов, губернаторов, военных губернаторов и градоначальников. – СПб.: Государственная типография, 1896. – 253 с.
8. Свод высочайших отметок по всеподданнейшим отчетам губернаторов, военных губернаторов и градоначальников за 1897 год. – СПб.: Государственная типография, 1899. – 114 с.
9. Витте, С.Ю. Воспоминания. В 3 т. Т. 2. Царствование Николая II (1894 – октябрь 1905) / С.Ю. Витте. – М.: Из-во соц.-эконом. лит-ры, 1960. – 640 с.
10. Об отсрочке введения законоположений 12 июля 1889 г. в губерниях Витебской, Минской и Могилевской // РДГА. – Фонд 1291. – Воп. 54, 1900 г. – Спр. 229.
11. Всеподданнейшие доклады министра внутренних дел // РДГА. – Фонд 1284. – Воп. 241. – Спр. 220.
12. О распространении законоположений 12 июля 1889 г. на губернии Виленскую, Гродненскую и Ковенскую и об ассигновании необходимых на сие кредитов // ПСЗРИ. – 3-е собр. – Отд. I. – Т. XXIII. – № 23106.

SUMMARY

The reasons of the establishment of the Zemstvo chief position, government drafts of the Statute passed on July 12th, 1889 and its discussions in the Council of State are analyzed in the article. The political reasons why it was realized in Belarus lands with delay are revealed there. Government circles and some persons' assumptions concerning the application of the law on Zemstvo chiefs at the end of the XIXth and the beginning of the XXth centuries are also shown there. The evolution of the government position on the above problem is also analyzed.

Паступіў у рэдакцыю 10.05.2012 г.

УДК 94(476):67

С.А. Сямёнава,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы
і права Акадэміі МУС Рэспублікі Беларусь

РОЛЯ КУПЕЦТВА Ў РАЗВІЦЦІ ПРАМЫСЛОВАСЦІ БЕЛАРУСІ ПЕРЫЯДУ ПОЗНЯГА ФЕАДАЛІЗМУ

Развіццё прамысловасці з'яўляецца адным з вызначальных паказчыкаў распаду феадальна-прыгоннай сістэмы і ўзмацнення росту таварнай гаспадаркі па прычыне таго, што гэта галіна эканомікі больш за ўсё звязана з рынкам. У.І. Ленін адзначаў, што рамесная вытворчасць з цягам часу і пад уплывам развіцця гандлёва-грашовых адносін набывала тэндэнцыю «да ўсё большага выкарыстання наёмнай працы, да ўтварэння капіталістычных майстэрняў» [1, с. 346].

Асобныя даследчыкі адзначаюць, што ў Беларусі больш, чым у цэнтральных губер-

нях Расійскай імперыі, былі распаўсюджаны рамёствы ў гарадах і мястэчках. Яны тлумачаць гэту з'яву марудным развіццём у іх мануфактурна-фабрычнай прамысловасці і наяўнасцю «мяжы яўрэйскай аселасці» [2, с. 15–17]. На наш погляд, асноўнай прычынай інтэнсіўнага развіцця рамяства і слабага росту мануфактурна-фабрычнай вытворчасці з'яўлялася амаль поўная адсутнасць адной з важнейшых умоў, неабходнай для развіцця буйной прамысловасці, – значных капіталаў у купцоў і мяшчан, якія займаліся гандлем.